

**КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО
ТА КРИМІНАЛІСТИКА**

УВАРОВ В. Г.,
докторант, кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.132

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ
УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ
ЛЮДИНИ**

Volodimir Uvarov Actual problems of reformation in criminal process of Ukraine like in concept of the Rule of Law.

Аналізуються проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства, приведення його у відповідність до європейських стандартів та Конституції України, забезпечення верховенства права у кримінальному процесі.

Ключові слова: права і свободи людини, верховенство права, прецедент, практика Європейського Суду з прав людини.

Анализируются проблемы реформирования уголовно-процессуального законодательства, приведения его в соответствие с европейскими стандартами и Конституцией Украины, проблемы обеспечения верховенства права в уголовном процессе.

Ключевые слова: права и свободы человека, верховенство права, прецедент, практика Европейского Суда по правам человека.

The article is devoted to the analysis of the content of the concept of the Rule of Law; The ways of decision some problems of the guarantee of the protection the humans rights and freedoms in criminal procedure .

Key words: rights and freedoms, Rule of Law; precedents, European Court of Human Rights.

Вступ. Актуальність досліджуваної проблеми обумовлюється тим, що слідча і судова практика його застосування вказує як на концептуальні недоліки окремих інститутів чинного процесуального законодавства, так і на недостатню дослідженість проблеми.

Проблеми реформування процесуального законодавства в центрі уваги науковців [1–5]. Але наявні публікації не вичерпують всієї складної проблеми, а швидше створюють фундаментальну базу для її подальшого дослідження.

Постановка завдання. Мета дослідження – визначити орієнтири подальшого реформування процесуального законодавства в контексті міжнародних правових актів та прецедентної практики Європейського Суду з прав людини.

Результати дослідження. Створення і функціонування Європейського Суду з прав людини – це унікальне і безцінне надбання загальноєвропейської правової системи захисту прав людини.

Прецедентна практика Європейського суду з прав людини – це, по-перше, джерело права, по-друге, джерело правових норм зорієнтованих на забезпечення верховенства права через

застосування міжнародного права на території суверенної держави, отже норм, які застосовуються незважаючи на те, щодо якої країни винесено те чи інше рішення, це потужний інструмент гармонізації законодавства європейських країн.

Європейський Суд з прав людини не лише гарант ефективного захисту прав людини у межах європейського правового простору, але й зразок унікального для всього світової спільноти органу судочинства, рішення якого стають еталоном, мають усі ознаки європейського стандарту у сфері правосуддя.

Постає нагальна проблема аналізу не тільки національного процесуального законодавства, але й усього пласту міжнародних правових актів і рішень Європейського суду з прав людини, аналізу практики їх застосування та міжнародних правовідносин у сфері правосуддя в цілому.

Ст. 8 нового КПК України 20012 р. дуже вдало, як на наш погляд, акцентує увагу не тому, що «1. Кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. 2. Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського Суду з прав людини».

Таку новелу слід вважати важливим позитивом даного закону.

Водночас визначений у ст. 8 «Верховенство права» нового КПК України зміст принципу «верховенство права» слід розкрити повніше й доповнити положеннями:

1. Права і свободи людини, визначені в міжнародних правових актах, рішеннях Європейського Суду з прав людини та законах України, непорушні. Усі сумніви щодо визначення обсягу й змісту прав людини тлумачаться і вирішуються на користь прав людини.

2. Процесуальна діяльність має здійснюватись у такому порядку, формі й режимі, за яких втручання в гарантовані законом права і свободи людини зовсім не мало б місця, або здійснювалося б лише в передбачених законом випадках, в умовах крайньої необхідності. Будь-які обмеження прав і свобод людини у кримінально-процесуальному провадженні може допускатись у разі гострої необхідності для забезпечення правосуддя, якщо цього неможливо досягти іншими засобами, а заподіяна примусовими заходами шкода буде меншою, ніж відвернута.

3. Під час прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів, а також за офіційного тлумачення норм, що визначають права і свободи людини, не допускається звуження змісту та обсягу чинних прав і свобод людини».

Згідно з доктриною приватності (*hrivfse doctrine*), встановленої Верховним Судом США в справі «Катц проти Сполучених Штатів», місцем обшуку буде вважатись будь-яке місце, в якому людина виправдано очікує на певну приватність, навіть якщо вона перебуває в публічному місці. Такий підхід, на наш погляд, правильний і його слід було б закріпити у процесуальному законодавстві України.

У справах «Ментес та інші проти Туреччини» (1997) та «Кіпр проти Туреччини» (2001) Суд вирішив, що навмисне знищення спецслужбами житла й майна заявників торкається всієї сфери прав особистості, які захищаються (ст. 8 Конвенції: сімейне життя, приватне життя і житло). Суд ухвалив, що немає потреби в їх розподілі й визнав, що вислання осіб з країни – це втручання у приватне життя.

У справі «Баклі проти Сполученого королівства» (1996 р.) ЄСПЛ ухвалив, що житлом згідно зі ст. 8 Конвенції можна вважати облаштоване особою помешкання, навіть якщо таке облаштування було здійснено з порушенням національного законодавства.

Можливість обмеження недоторканності житла ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод пов'язує з необхідністю «захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб». І захист цих цінностей не може розглядатись як менш вартісний ніж захист права власності.

Зазначимо, відповідно до ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, крім випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і необхідно у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни,

для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

ЄСПЛ, неодноразово підкреслюючи свою прихильність до принципу верховенства права, у справі «Фуке проти Франції» (10828/84, рішення від 25 лютого 1993 р.), визнаючи право слідчих органів удаватись до проведення за необхідності обшуку: при цьому необхідно, щоб законодавство й практика передбачали достатні й ефективні гарантії проти зловживань.

Норми законодавства, якими регламентується проведення обшуку слід доповнити такими положеннями: «Ніхто не має права без законної підстави увійти в житло проти волі осіб, які в ньому проживають. Проникнення до житла проти волі осіб, які в ньому проживають дозволяється тільки за рішенням слідчого судді чи у невідкладних випадках у передбаченому законом порядку на підставі постанови слідчого, коли іншими способами одержати докази чи захистити права і свободи людини неможливо. Особам, які присутні при обшуку має бути роз'яснено їх права і обов'язки. Під час провадження обшуку забороняється приниження честі й гідності, здійснення дій, небезпечних для життя і здоров'я осіб, які беруть участь у проведенні слідчої дії. Під час обшуку слідчий повинен уживати заходів стосовно того, щоб не було розголошено виявлених при цьому обставин особистого життя обшукуваного та інших осіб, які перебували чи перебувають у приміщенні, а також вжити заходів для забезпечення безпеки всіх учасників слідчої дії. Слідчий попереджає учасників обшуку про відповідальність за розголошення слідчої таємниці чи обставин особистого життя людини, про що відзначається в протоколі обшуку».

З прийняттям нового КПК України виникла досить пікантна ситуація з визначенням меж втручання правоохоронних органів у приватне життя та інші права й свободи людини. При цьому пікантність не стільки в конкуренції норм нового КПК України і законодавства про оперативно-розшукову діяльність, стільки в тім, що новий КПК України, звужуючи існуючі гарантії прав і свобод людини, надає правоохоронним органам практично необмежені можливості для тотального контролю за людиною, не створюючи для неї належних гарантій захисту прав і свобод.

У справі «Круслен проти Франції» ЄСПЛ вимагає забезпечення певної «якості закону»: доступності для людини, щоб вона також могла передбачати наслідки його застосування, щоб закон не суперечив верховенству права. Закон має містити досить зрозумілі й чіткі формулювання, які давали б громадянам належне уявлення про обставини та умови, за яких державні органи уповноважені вдаватись до цього таємного і потенційно небезпечного втручання у право на повагу до приватного життя та кореспонденції.

У справі «Фуке проти Франції» (10828/84, рішення від 25 лютого 1993 р.) ЄСПЛ підкреслює необхідність того, щоб «законодавство і практика передбачали достатні та ефективні гарантії проти зловживань».

Ст. 267 нового КПК України «Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи» слід взагалі виключити з Кримінально-процесуального кодексу України, як норму, що не відповідає вимогам передбачуваності та належної «якості закону», не створює належних механізмів стримувань і противаг проти можливих помилок, зловживань чи свавілля. Подібна норма може бути доречною лише в законодавстві, що регламентує дорозвідувальну та контррозвідувальну діяльність.

В Україні робиться не перша спроба на законодавчому рівні детально регламентувати діяльність правоохоронних органів щодо зняття інформації з телекомунікаційних мереж (технічних каналів зв'язку), що відповідає вимогам ст. 19 Конституції України – «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України».

Це збігається з позицією Європейського Суду з прав людини, який в останній третині ХХ ст. зайнявся розробкою критеріїв для проведення законного й обґрунтованого прослуховування (справа Класа тощо проти ФРН у 1978 р.; справа Малоуна проти Об'єднаного Королівства в 1984 р.; справа Ювіга проти Франції, справа Креслена також проти Франції в 1992 р. та ін.)

Фактично під «транспортними телекомунікаційними мережами», або каналом зв'язку» розуміється технічний канал зв'язку, що забезпечує опосередковану передачу інформації між

кореспондентами.

Законодавець передбачив найбільший у країнах Європи термін можливого провадження зняття інформації з телекомунікаційних мереж (1 рік), проте така слідча дія у разі не розкриття злочину може проваджуватись фактично протягом строку давності за відповідний злочин.

Пропонуємо доповнити ст. 264 нового КПК України нормами такого змісту:

«У невідкладних випадках, коли зволікання з провадженням слідчої дії може призвести до втрати можливості отримати важливі докази у кримінальній справі, проваджуваній за ознаками тяжкого чи особливо тяжкого злочину, постанову про зняття інформації з телекомунікаційних мереж (технічних каналів зв'язку), про контроль і фіксацію інформації, що передається засобами телекомунікації, може бути винесено прокурором на підставі обґрунтованих клопотань слідчого чи органу дізнання. Така постанова прокурора втрачає чинність, якщо вона не буде підтверджена рішенням слідчого судді протягом трьох діб».

КПК України слід доповнити нормою такого змісту: «Отримані в результаті проведення заходів щодо контролю і фіксації інформації, яка передається засобами телекомунікації, фактичні дані можуть бути використані як докази в кримінальному судочинстві тільки в тому випадку, якщо при їхній оцінці виявляються відомості, які необхідні для розкриття тяжкого чи особливо тяжкого злочину».

Висновки. На даному етапі судово-правової реформи необхідно провести системний аналіз рішень Європейського Суду з прав людини та забезпечити їх застосування у законотворчій діяльності, дотримуючись суверенітету України, Конституції України та принципу верховенства права.

Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаються в розробці пропозицій щодо удосконалення інституту негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з обмеженням приватного життя людини.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстиніан, 2012. – 1224 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : в 2 т. / [Бандурка О. М., Блажівський Є. М. та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – Т. 1. – 768 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: структурно-логічні схеми і таблиці, типові бланки та зразки процесуальних документів: науково-практичний посібник / [Андреев Р. Г., Блажівський Є. М., Гошовський М. І. та ін.] – К. : Алерта, 2012. – 736 с.
4. Тертишник В. Гострі кути реформування кримінального процесу: сім раз ... не для нас / В. Тертишник // Право і суспільство. – 2012. – № 1. – С. 259–262.
5. Уваров В. Г. Застосування практики Європейського Суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів в удосконаленні кримінального судочинства України: монографія / Уваров В. Г. ; за заг. ред. доктора юрид. наук В. М. Тертишника. – Дніпропетровськ : – 2012. – 268 с.

МАКАРЕНКО Є. І.,

кандидат юридичних наук, професор
(Дніпропетровський гуманітарний
університет)

УДК 343.982

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ І МЕТОДИ ВСТАНОВЛЕННЯ ПІДОЗРЮВАНИХ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Висвітлюються особливості використання сучасних криміналістичних засобів і методів у розшуковій роботі слідчого по встановленню осіб, підозрюваних у

